

FRANK VERMEULEN

Over
Indië

HERINNERINGEN AAN INDONESIË
IN DE KOLONIALE TIJD

Ontwerp omslag en binnenwerk

Bart van den Tooren

Afbeelding omslag

Charles Breijer, Nederlands Fotomuseum. De foto is ingekleurd, het origineel is zwart-wit

ISBN 9789464560787

e-ISBN 9789464560794

NUR 680

© 2023 Frank Vermeulen, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© 2023 Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

© Fotografie: Frank Ruiter

WWW.WALBURGPERS.NL

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden veeelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord 9

HENK SCHULTE NORDHOLT

Inleiding 15

1. 'Ha, nu was ik dus toch weer wel een Europeaan!'
Pieter Petrus de Kock 25
2. 'Ik droomde ervan ingenieur te worden,
maar ja, de oorlog brak uit'
Jos Wessels 31
3. 'Wat weet de Nederlander over Indië? Niets! Niets!'
Marinus (Ries) Maresch 39
4. 'Het laat me nog niet los'
Bertie Best-Berg 45
5. 'Heimwee? Waarom? Het is toch voorbij?'
Julius Ernst 49
6. 'Ik kreeg een groot geweer en drie kogels'
Loek Middel 53
7. 'Achteraf kun je zeggen: het was,
godbetert, hun eigen land'
Pim van der Meer 63

8. 'Dat kamp was voor mij niet het einde van de wereld'
Jan Risseeuw 73
9. 'Je ben er opgegroeid maar je zult er nooit meer bij horen'
Elizabeth van Kampen 81
10. 'Ik heb er nog buikpijn van dat ik mijn moeder verloochende'
Joty ter Kulve-van Os 87
11. 'De Japanners hebben mijn leven gered'
Ed Kool van Langenberghe 95
12. 'Laat je niet op je donder zitten door de blanken'
Pramono (Pram) Sutikno 101
13. 'We mochten het personeel geen bevelen geven'
Corrie Smit-Haga 109
14. 'Die Javaanse geestenwereld heb ik meegenomen'
Jean-Lucien Monfils 115
15. 'Later waren alleen de fundamenten van ons huis er nog'
Heleen Zwart 121
16. 'Mijn hart ligt toch daar, dat blijft zo'
Gwen Kamerling-Smit 129
17. 'Als je huilt ben je niet zielig maar woedend'
Lide Kappelle 137
18. 'Het grote kwaad kwam pas na de oorlog'
Huib Verboeket 145
19. 'Veel bloedvergieten kwam voort uit elkaar niet verstaan'
Jan Somers 155

20. 'Ik weet niet waarom die menigte ons aanviel'

Henk Itzig Heine 163

21. 'De Jappen kwamen de mooiste meisjes uit het kamp halen'

Nora Valk 169

22. 'Als Aiman op zijn hand blies, kwamen er apen op af'

Frank Tromp de Haas 173

23. 'Kleuters wisten: als zij lastig waren, kreeg mama klappen'

Willy Glorius-Jansen 179

24. 'Chinees? Ja, in de koloniale zin van het woord'

Ko Swan Sik 185

25. 'Het afscheid van mijn vader is in mijn hoofd geëtst'

Trudy Hommes-Wardenier 189

26. 'Ik vond het fijn om te koken met mijn Chinese grootmoeder'

Fokko Roest 195

27. 'Onze moeder was bang dat we zouden verindischen'

Paul en Marijke Risseeuw 201

28. 'Toen ik er terugkwam, vond ik Indonesië stinken'

Marij Mouwen 207

29. 'Die oorlog zit in mijn lijf'

Ineke Kuik 215

Tot slot 223

Verder lezen 230

Plaatsnamenregister 237

*Wáár is, dat we bevrijd zijn van de koloniale
hypnose en daardoor tot zelfbewustzijn zijn
gekomen. Van hieruit kunnen wij de
koloniale waarheid zuiver zien.*

MOHAMMAD HATTA (1928)

Voorwoord

Henk Schulte Nordholt

Zelden is de snelle en onomkeerbare onttaking van het Nederlandse koloniale bestel in de Indonesische archipel zo bondig en beeldend beschreven als in deze bundel interviews met de laatste generatie die dit proces nog met eigen ogen heeft aanschouwd.

Met veel gevoel voor het sprekende detail heeft Frank Vermeulen de allerlaatste ooggetuigen van het einde van Nederlands-Indië hun verhalen laten vertellen. Een derde van hen is inmiddels overleden en het zal niet lang meer duren voor ze allemaal zijn verdwenen. Ze waren betrekkelijk jong toen de dramatische jaren veertig een einde maakten aan het onaantastbaar geachte Nederlands-Indië, maar samen geven ze een indringend beeld van dreiging, geweld, verlies en totale ontredding.

Twee thema's komen duidelijk uit deze monologen naar voren en maken dit boek tot een waardevol historisch document. De eerste betreft de herinnering aan de laatste jaren van Nederlands-Indië, toen niemand zich kon voorstellen dat het koloniale regiem zo snel in rook zou opgaan. Het veelgehoorde cliché over een onbekommerd en gelukkig tempo doeloe – een luxe leventje te midden van overwelddigende natuur en omringd door lieve baboe's – klinkt alleen door in enkele gesprekken met kinderen van bevoorrechte witte Neder-

landse families waarvan de vader resident of administrateur op een onderneming was. Uit gesprekken met degenen die zich net onder die witte bovenlaag bevonden, komt een heel andere geluid naar boven. Deze gemengde groep van Indo-Europeanen, Chinezen, Molukkers en Menadonezen, kende een sterke hiërarchie op basis van huidskleur, huwelijken, sociale connecties, genoten onderwijs, kennis van het Nederlands, huisvesting, rang in het leger en de ambtenarij of de betrekking bij een bedrijf. Niet zelden hadden kinderen Nederlandse, Duitse, Chinese en Indo-Europese grootouders.

Hoe verhiel men zich tot elkaar? Met een donkere huidskleur, minder onderwijs en een gebrekkige beheersing van het Nederlands raakte je achter op. ‘Ondertussen’ mocht je niet zeggen, want het was ‘onderwijf’ of ‘intussen’, herinnerde Pim van der Meer zich. Wie mocht er bij wie over de vloer komen? Chinese kinderen kwamen zelden bij Europeanen spelen, maar omgekeerd mocht dat wel. Met al die rangen en standen was het voortdurend een kwestie van ‘schakelen, schakelen tussen de verschillend de lagen,’ zegt Marinus Maresch. Hoe kon je er in die wirwar van rangen en standen voor zorgen dat jouw kinderen wat hoger op de sociale ladder belandden, en hoe voorkwam je een fatale val in de koloniale orde die in de kampong eindigde? Het was een onrustig bestaan dat in de jaren dertig bovendien bedreigd werd door een langdurige economische crisis, nationalisme dat als een veenbrand door de kolonie trok, en de externe dreiging van Japan.

10

In 1942 maakte de Japanse bezetting plotseling een einde aan het koloniale bestel en braken er jaren van geweld aan waarin families uit elkaar werden gerukt, huizen en bezittingen verloren gingen, ouders of kinderen doodgingen en men vaak van dag tot dag moest zien te overleven. De bevoorrechte witte Europeanen waren hier het slechtst op voorbereid. Degenen die hadden leren ‘schakelen’ konden zich wat beter aanpassen. In september 1945 leek de bevrijding nabij maar bleek al snel dat er van de oude kolonie nog maar weinig over was. Revolutionair geweld tegen Europeanen, Chinezen, Molukkers, Menadonezen en inheemse bestuurders die voor de Japanners hadden gewerkt, raasde door Java en delen van Sumatra en maakte de voormalige bewoners van het oude koloniale regiem duidelijk dat ze er niet langer bij hoorden.

Plotseling was er voor velen geen plek waarnaar ze konden terugkeren. Duizenden verhuisden naar Europa waar vooral degenen met

een gemengde afkomst met onverschillig en neerbuigend Hollands racisme te maken kregen. In acht jaar tijd was Nederlands-Indië voor goed verdwenen.

Volgende pagina's: kaart van de Oost-Indische archipel uit: P.R. Bos-J.F. Niermeyer, *Schoolatlas der geheele aarde*, herzien door P. Eibergen, Wolters (Groningen, Batavia 1939)

DE OOST-INDISCHE ARCHIEP.

Schaal 1:12.500.000.

1:12.500.000

- **STEDEN** van meer dan 500.000 inw.
- **Steden** - 100.000 - 500.000
- **Steden** - minder dan 100.000
- **De namen der hoofdsteden van de staten en koloniën en in de Nederlanden gebieden die der residenten (buiten Java en Molukken) zijn onderworpen.**
- **Telegraafkabels**
- **In Malakka: De Straits Settlements**

- **Zee** minder dan 200 m diep
- **van 200 - 2000**
- **2000 - 4000**
- **4000 - 6000**
- **6000 - 8000**
- **meer dan 8000**

Afkortingen voor de bladen 23 t/m 36

- Tel. - **Telok Golf of Baai**
- S. - **Songrai**
- K. - **Kali**
- A. - **Air**
- B. - **Batang**
- W. - **Wai**
- Kr. - **Kroeng**
- Dj. - **Djawa**
- Y. - **Jawa**
- Tp. - **Tandjung**
- O. - **Oeljoeng**
- D. - **Danau**
- G. - **Geography**
- Bf. - **Bosht.**
- B. - **Berg**
- Dok. - **Dokok**
- P. - **Pelau**
- Rp. - **Raene**

Schaal 1:12.500.000

*Voor mijn vader en moeder
Toon Vermeulen en Basje van Hoppe*

Inleiding

Het meest tragische boek dat ik ken over de kolonie Nederlands-Indië is *Zóó leven wij in Indië*. Het boek, onder redactie van dr. Carel Willem Wormser, jurist, Indisch bestuurder en krantenmagnaat, is gevuld met stukken van negentien auteurs. Over het leven in de kolonie schrijft Wormser in het voorwoord: ‘Wij wonen in gerieflijke, moderne huizen, met electrisch licht, waterleiding en gas; na ons werk kleeden wij ons, zoals gij u in den zomer kleedt, [...] wij behoeven ons niet te verschansen tegen aanvallen van tijgers en olifanten, evenmin worden wij bedreigd door bloeddorstige bruine of zwarte inboorlingen.’ Indonesiërs komen in deze heilstaat uitsluitend voor als vriendelijke, ietwat suffe en slordige bedienden.

Wat dit boek tot een tragedie maakt, is het feit dat het utopische voorwoord van Wormser dateert van februari 1942. Kort daarop, op 9 maart, zou het land waarnaar dat beeld van die modelsamenleving verwijst, ophouden te bestaan. Toen capituleerde het gouvernement van Nederlands-Indië voor de Japanners; Japan had de kolonie binnen twee maanden overmeesterd. Vrouwen en kinderen van de koloniale bovenlaag verdwenen in Japanse concentratiekampen, de meeste mannen in krijgsgevangenkampen.

De consequenties drongen traag door in veel Nederlandse hoofden. Zo traag zelfs dat de Nederlandse regering in 1946 nog een bloedige

oorlog zou beginnen (vroeger ‘politieele acties’ genoemd) om de verloren kolonie weer in bezit te krijgen. Maar de fata morgana van de Europese superioriteit, waarop de koloniale onderschikking was gebaseerd geweest, was voorgoed verdampt.

Wormser en het Indisch Instituut, onder welks auspiciën *Zóó leven wij in Indië* verscheen, dachten tijdens de Duitse bezetting van Nederland begin 1942 nog aan de ‘... onverbreekbare banden, door onze trotsche Vaderlandsche geschiedenis geweven!’ Maar wij kennen inmiddels de afloop, die ‘onverbreekbare banden’ werden verbroken. Soekarno en Hatta proclameerden op 17 augustus 1945, twee dagen na de Japanse capitulatie, de Republiek Indonesië. Tijdens de *revolusi* die volgde moest de voormalige koloniale bovenlaag vluchten: de grootste golf van zo’n 70.000 mensen vertrok begin 1946. Na de soevereiniteitsoverdracht 27 december 1949 volgde weer een exodus (55.000), en toen Nederlanders door president Soekarno het land uit werden gezet in 1956 nog een piek (40.000). Nadat Nederlands Nieuw-Guinea in 1962 Indonesisch werd, volgde een laatste groep. In totaal kwamen naar schatting 300.000 mensen aan in Nederland. Sommigen reisden door naar andere delen van de wereld, zoals de VS, Canada of Australië. Maar de meesten vestigden zich in het voormalige ‘Moederland.’

16

Achteraf weten we dat er weinig is om ‘trotsch’ op te zijn, zoals Wormser nog schreef, als het gaat om de geschiedenis van de kolonie. Eerder was het de Vereenigde Oost-Indische Compagnie, ’s werelds eerste multinational opgezet door de Staten-Generaal van de Zeven Verenigde Provinciën, die vanaf de zeventiende eeuw handelsposten opzette in de archipel. De VOC breidde zijn invloed uit, voerde oorlog, speelde lokale vorsten tegen elkaar uit, pleegde genocide*, op het eiland Banda bijvoorbeeld, en veroverde in de achttiende eeuw Java en andere delen van de archipel. Na een Frans en een Brits intermezzo bleek de kolonie begin 19e eeuw te zijn overgegaan in het bezit van de Nederlandse staat: het Oost-Indië van de VOC werd *Nederlands-Indië*. Gedurende die hele 19e eeuw breidde Nederland vervolgens zijn territoriale macht uit over Indonesië met talrijke militaire campagnes. De kolonie en de volkeren die er leefden werden op alle mogelijke manieren geëxploiteerd. Bodemschatten, hout, specerijen, landbouwproducten werden geroofd en verkocht op de wereldmarkt. Veel Indonesiërs werden in feite tot slaaf

* Nidi: *De Demografische geschiedenis van de Indische Nederlanders*. Rapport no. 64 (2002)

** Piet Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing*. (Uitgeverij De Arbeiderspers, 2018) e-book p. 87